

**Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola**

Jusztinger János

**A vételár meghatározása és szolgáltatása
a konszenzuális adásvétel
római jogi forrásaiban**

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Pókecz Kovács Attila
tanszékvezető egyetemi docens

Pécs
2012

I. rész

A KITÚZÓTT KUTATÁSI FELADAT ÖSSZEFOGLALÁSA

Az értekezés a vételár (*pretium*) meghatározásával és szolgáltatásával összefüggésben a konszenzuális adásvétel (*emptio venditio*) római jogi forrásaiban felmerülő kérdésekről kíván képet adni. Figyelemmel arra, hogy a szerződő partnerek pusztán megállapodásával létrejövő *emptio venditio* civiljogi recepciójának folyamata az i. e. II-I. századra tehető, továbbá a római jog ókori története I. Justinianus kelet-római császár kiemelkedő jelentőségű kodifikációjával (528-534) lezárultnak tekinthető, a kutatás temporális határait a köztársaság korának utolsó két évszázada és a VI. század első harmadának időszakára jelöli ki. Az esetlegesen előforduló, a római jog középkori továbbélésére is kitékintő megállapítások, továbbá modern magánjogi párhuzamok pusztán a vételárra vonatkozó antik előírások jobb megértését célozzák. A dolgozat – tárgyából fakadó tematikus szűrőként – magától értetődő módon az adásvételi szerződéssel kapcsolatos egyes dogmatikai problémákat mindvégig a vevő pénzbeli ellenszolgáltatásának szemszögéből járja körül.

A római vételi jog könyvtárakat megtöltően gazdag szakirodalmát áttekintve megállapítható, hogy a kitűzött kutatási feladattal, az értekezés tárgyával összefüggésben is számos – köztük több monografikus igényű – munka látott már napvilágot. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a – javarészt idegen nyelven hozzáférhető – művek döntő többsége hangsúlyosan egy témakörre fókuszálva, az értékarányosság vagy az igazságos ár (*iustum pretium*) inkább morálfilozófiai, mintsem jogi kategóriájának a problematikáját, és ezzel szoros összefüggésben a feléntúli sérelem (*laesio enormis*) antik szabályával, valamint annak továbbélésével kapcsolatos kérdéseket elemzi. Ez idáig a vételárról, illetve annak meghatározásával és szolgáltatásával kapcsolatban felmerülő kérdésekről átfogó képet adó munkát sem a külföldi, sem a hazai irodalomban nem találunk.

A kutatás határait némiképp tovább szűkítendő, az értekezés a *pretium* megállapításának és szolgáltatásának római jogi szabályozását elsősorban azok lehetséges jogkövetkezményeire – így a veszély- és tulajdonátszállásra – tekintettel veszi górcső alá. Előbbivel kapcsolatban a határozott ár, az adásvétel perfektuálódása

és a veszélyátszállás összefüggésének elemzése látszik célszerűnek, utóbbinál pedig a vételár megfizetésének a vevő tulajdonszerzésére gyakorolt hatása vizsgálendő. A dolgozat ennek során azt törekszik igazolni, hogy a vételár jelentősége sokkal több annál, mintsem pusztán az áru ellenértékeként aposztrofáljuk.

Hangsúlyozni kell azonban azt a tényt is, hogy a római vételi jog szakirodalmában – de talán túlzás nélkül állítható, általában a romanisztikában – nemigen található vitatottabb tétel, mint a veszély-, illetve tulajdonátszállás problematikája az *emptio venditió*nál. Az értekezésnek – annak kereteire figyelemmel – magától értetődően nem lehet célja e két kérdéskör bármelyike teljes forrásanyagának, még inkább bőséges szekunder irodalmának hiánytalan bemutatása. Szükségnek látszik továbbá magyarázatát adni annak az első látásra talán meglepő vizsgálati kiindulópontnak, mely alapján a dolgozat együtt, olykor egymással összefüggésben tárgyalja a *periculum* és a tulajdon vevőre történő átszállásának kérdését. Természetesen az elemzés nem kívánja összemenni az adásvételi megállapodást, mint szerzescímet (*causa emptio*) az annak végrehajtását, teljesítését szolgáló szerzémóddal, a *traditio*val. E két joghatás világos elkülönítése annál is inkább kívánatos, mert a konszenzuális adásvételnél – eltérően a modern polgári jogi kódexek általában bevett megoldásaitól – maga a római jogi szabályozás is élesen elválasztotta egymástól azokat. A veszélyátszállást – a *perfectio* tanával korigálva – a szerződéskötéshez, míg a tulajdonszerzést annak teljesítéséhez kötötte. Figyelemmel azonban arra, hogy a veszélyátszállás és a tulajdonszerzés kérdését a dolgozat kizárólag a vételármeghatározás-, illetve szolgáltatás lehetséges jogkövetkezményeként vizsgálja, e nézőpontból már kifejezetten indokoltnak látszik e két joghatást együtt és – bizonyos szempontból – egymásra tekintettel elemezni. Azok ugyanis az adásvételi kötelem synallagmatikus jellege szempontjából épp ellentétes hatásúnak tűnhetnek: az egyebek mellett az ármeghatározás nyomán beálló *periculum est emptoris* (fő)szabálya látszólag gyengíti, míg a vevő tulajdonszerzésének kitolása a vételárfizetésig éppen erősíti a funkcionális synallagmát. Ulpianus regulaként ható megállapítása – *sine pretio nulla venditio est* (D. 18, 1, 2, 1) – így nem csupán a szerződés érvényes létrejöttéhez elengedhetetlen esszenciális elem hiányára utalhat, de az ármeghatározás nélkül nincs veszélyátszállás és – meghatározott, szűk körben – a vételárfizetés nélkül nincs tulajdonszerzés összefüggést is kifejezheti.

Természetesen, ahogy az ármegállapítás elmaradásához, úgy – a vevő egyszerű szerződésességétől a *lex commissoria* mellékmegállapodása által az eladó részére biztosított elállási lehetőségig – a vételár meg nem fizetéséhez is fontos jogkövetkezmények kapcsolód(hat)nak. Ezek részletes vizsgálatára azonban – tekintettel a dolgozat terjedelmi korlátaira, és ezzel összefüggésben elsősorban arra, hogy a *lex commissoria* és általában a *pacta adiecta* vizsgálata önálló feldolgozást igényelne – nem kerül sor.

Hasonlóképp – a téma monografikus feldolgozottságára, valamint arra a tényre figyelemmel, hogy a magánaukciók során kialakult vételár megfizetése rendszerint a *bonae fidei* adásvételi kötelemtől elkülönülő, a bankár (*argentarius*) és az árverési vevő között kötött *stricti iuris obligatió*t eredményező *stipulatio* alapján történt – az elemzés nem fogja át az árverési vétel, közelebbről a liciteljárás során történő ármegállapítás és vételárfizetés részletes értékelését sem.

A kitűzött kutatási feladat vizsgálatát negyedéves joghallgatóként még 2002-ben, Benedek Ferenc professzor útmutatásai alapján kezdtem meg, melynek első összefoglalását tartalmazó, négy szerzői ív terjedelmű szakdolgozatomat 2003-ban védtem meg „*A pretium szerepe a római adásvételnél*” címmel. Ezt követően több magyar és egy idegen nyelvű tanulmányban publikáltam kutatásaim részeredményeit.

Számos konferencia-előadást tartottam a témakörben. Így a 2005-től évente megrendezett Római Jogászok Országos Találkozóján kivétel nélkül a választott kutatási terület egyes tárgyköreiből adtam elő, mely referátumokat követő diskurzusok lehetőséget adtak arra is, hogy a konferenciák résztvevői, szakmai közönsége által megfogalmazott észrevételeket a további kutatómunka során hasznosíthassam. Megemlíteném továbbá, hogy a 2006/2007-es akadémiai évtől kezdve „Vételár a római jogban” címmel szemináriumokat vezetek nappali és levelező tagozatos joghallgatóknak.

II. rész

AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK ÉS ELEMZÉSEK, A FELDOLGOZÁS MÓDSZEREI

Az értekezés egyes fejezeteiben az alábbi vizsgálatokat és elemzéseket foglalja magába:

1. A vételár mint az adásvételi szerződés lényeges alkatrésze

Az első fejezet mindenekelőtt a közvetlen árucserügyletektől, a közös értékmérővel, a pénzben álló vételárral együtt megjelenő készvételén át a konszenzuális *emptio venditió*ig vezető történelmi fejlődési ívet vázolja fel. Ezt követi a vételár pénzbeliségével kapcsolatos nevezetes szabiniánus-prokuliánus vitát bemutató primer jogi források elemzése, majd a *pecunia numerata* követelményének kérdéskörét tárgyaló gazdag másodlagos szakirodalmi álláspontok áttekintése. A vizsgálat tárgya ebben a pontban nem más, minthogy a *pecunia numerata* előírásának érvényesülése körüli, oly sok szerzőt foglalkoztató kontroverzia lényegét pusztán a *permutatio* és az *emptio venditio* egyszerű elhatárolási kérdéseként kell-e látnunk. Az első fejezet záró alpontjában bemutatott források az ármegállapodás jelentőségét és a vételár meghatározásának a felek közötti szerződéses kockázatmegosztásra gyakorolt hatását szemléltetik.

2. A *certum pretium* előírása

A második fejezet a *certum pretium* előírását elemzi, mely az összszerűség, mint a meghatározottság legnagyobb foka, valamint az objektíve, illetve szubjektíve bizonytalan vételár, ezzel pedig a feltételes adásvételi szerződés kérdését hozza felszínre. A fejezet három főbb pontjában a szerződő partnerek, a vevő, továbbá a felek részéről kijelölt harmadik személy általi vételár-meghatározás problémakörét vizsgálja. Ennek során – a vonatkozó romanista szakirodalom által kínált értelmezési lehetőségeket is áttekintve – górcső alá veszi a *certum pretium* „határeseteiről” értekező fragmentumokat, a vételár megállapítását egyedül az *emptor* jogosultságaként meghatározó megállapodás érvényességét, végül a „*quanti Titius rem aestimaverit*” klauzula mellett kötött adásvétellel kapcsolatos számos – így az ügylet

dogmatikai szerkezetével, a harmadik személy általi ármegállapítás hatályával összefüggő – kérdést.

3. Átalányár-egységár: ármeghatározás és veszélyátszállás *emptio ad mensuram* esetén

A harmadik fejezet – a köztársaságkori nem jogi irodalom Varrótól és Catótól származó szerződési formulái, és egy gaiusi *Digesta*-fragmentum komplex elemzésén keresztül – a „*res, quae pondere numero mensura constant*” fogalomkörébe tartozó dolgok adásvételével (*emptio ad mensuram*) összefüggésben a felek által esetenként eltérően alkalmazott árklauzulapárnak (átalányár-egységár) a szerződéses kockázat megosztásában játszott különös szerepét mutatja be. Ennek során mindenekelőtt a szerződés tárgyát jelentő, áruként szóba jöhető dolgok körét vizsgálja, közelebbről azt, hogy a „*quae pondere, numero, mensura constant*” dologkategóriája mennyiben esik egybe a modern helyettesíthető dolgok – kicserélhetőséget kifejező, objektív – fogalmával (*res fungibiles*). Részletesen elemzi továbbá az átalányáron (*uno pretio, per aversionem*) és az egységáron (*in singulas amphoras, in singulos metretas, in singulos modios* etc.) történő értékesítés egyes eseteit. Ismerteti a *mensura* dogmatikai minősítésével, valamint a gaiusi fragmentum klasszicitásának kérdésével kapcsolatos szakirodalmi nézeteket, majd állást foglalva értékeli azokat.

4. Az árképzés korlátai

A negyedik fejezet az árképzés korlátait jelentő előírásokat áttekintve a vételár meghatározására irányuló, a kölcsönös ügyeskedésektől, a másik szerződő partner rászédésétől (*circumscriptio*) sem mentes alkufolyamatokba nyújt bepillantást. Az értékarányosság kérdésének és a *iustum pretium* tételének részletes elemzése – figyelemmel a kérdéskör voltaképp teljesnek tekinthető szakirodalmi feldolgozottságára, továbbá a kutatás időbeli hatáira – az értekezésben ugyan nem kap helyet, mindazonáltal e pont röviden megvizsgálja, hogy a *circumscriptio* lehetőségét az adásvétel természetes velejárójának tekintő, a szabad alku elvét hirdető klasszikus jogelvek mennyiben egyeztethetőek össze az adásvételi ügyletek tisztessége felett őrködő *bona fides*szel. Léteztek-e olyan befolyásoló tényezők már a szabad alku elvét hirdető klasszikus korban, amelyek a felek közti alkufolyamatot valamiféle

„igazságosabb” vételár elérése felé terelték? A következőkben a klasszikus jogelveknek az egyes császári *rescriptum*okban való továbbéléséről kapunk áttekintő képet. A fejezet záró része az árképzésbe való központi beavatkozás metodikájában gyökeres változást hozó *laesio ultra dimidium* (*laesio enormis*) szabályát, mint a felek szerződési szabadsága, magánautonómiája korlátozásának pozitív, majd az *Edictum de pretiis rerum venalium* előírásait, mint negatív példáját mutatja be.

5. A pénzbeli ellenszolgáltatás megállapítása az adásvétel és egyes rokon jogviszonyai határain: vételár vagy bérleti díj? (*Excursus*)

Az ötödik fejezet az *emptio venditio* és a *locatio conductio* határterületeire kitekintve a primer jogi forrásokban – így a gaiusi *Institutiones*ben és a justinianusi *Digesta* egyes fragmentumaiban – található olyan tényállásokat elemez, melyek a vételárnak a két ügylet elkülönítésében betöltött szerepén túl ismételten jól szemléltetik az ármegállapításnak a felek közötti szerződéses kockázat megosztására gyakorolt hatását is.

6. Vételárfizetés és tulajdonátszállás

Végül a hatodik fejezet a vételár szolgáltatásának a vevő tulajdonszerzésében játszott szerepét vizsgálva arra a kérdésre keresi a választ, hogy a justinianusi *Institutiones* nevezetes, a vételárfizetést, valamint az arra irányuló biztosítékadást, továbbá hitelnyújtást a tulajdonszerzés feltételeként megkövetelő előírása mikortól, milyen intenzitással és mely okokra visszavezethetően érvényesült a római jog fejlődésének különböző periódusaiban. Ennek során mindenekelőtt felvázolja a vételárfizetési szabály eredetére vonatkozó szakirodalmi álláspontok főbb irányvonalait, majd a római jogtudomány egyes korszakaiban külön-külön teszi alapos elemzés tárgyává a kapcsolódó jogi forrásokat és a nem jogi irodalom egyes releváns szöveghelyeit, továbbá – a dáciai, illetve a ravennai adásvételi okiratokon keresztül – a mindennapi szerződési praxisba is bepillant.

Az értekezés végén, a kutatás záró következtetéseinek magyar és angol nyelvű összefoglalóját követi a szakirodalmi rövidítéseket, a vizsgált ókori jogi és nem jogi

forrásokot, okiratos emlékeket, továbbá a hivatkozott modern jogi forrásokot tartalmazó részletes mutató, valamint a felhasznált irodalom jegyzéke.

A dolgozat elkészítése, a kutatási téma feldolgozása során mindenekelőtt a rendelkezésre álló jogi források, döntően a justinianusi kodifikáció egyes törvényműveinek (*Digesta, Institutiones, Codex*) az értekezés tárgya szempontjából meghatározó szöveghelyeire támaszkodtam. Nem jogi forrásokot – elismerve azt, hogy az antik irodalom meghatározó alkotásaiból is fontos jogi relevanciával bíró következtetéseket vonhatunk le – csupán annyiban vettem figyelembe, amennyiben a vizsgált időszakból jogi forrás nem állt rendelkezésre, úgyszintén akkor is, ha az adott kérdéskör megértése szempontjából lényegesnek tekinthető többletinformációt hordoztak.

Az értekezésben a latin nyelvű forrásszövegek szó szerinti idézeteit kivétel nélkül azok magyar nyelvű, tartalmi fordítása követi. A feldolgozott – csaknem 500 tételnyi – szekunder irodalom több mint 80 százaléka idegen (német, angol, olasz, francia, spanyol, holland, horvát és szerb) nyelven íródott.

III. rész

A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, AZOK HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az értekezés hat fejezetben tárgyalta a római konszenzuális adásvétel egyik lényeges alkatrésze, a vételár (*pretium*) meghatározásával és szolgáltatásával összefüggésben felmerülő kérdéseket. A dolgozat az „*emptionis substantia constitit ex pretio*” papinianusi tételét (D. 18, 1, 72 pr.) tartalommal megtöltve elsősorban arra kívánt rámutatni, hogy a vételár összegének rögzítése és megfizetése több szempontból is dogmatikai fordulópontját jelentette a kontraktusnak.

1. Az első fejezetben látható volt, hogy a vételár már történeti nézőpontból tekintve is kiemelkedő szerepet kapott, mivel a kölcsönös szolgáltatások közül elsőként épp a *pretium* vált meghitelezhetővé, és így megnyílt az út az *emptio venditio* konszenzuálszerződésé válása előtt (Paul. D 18, 1, 1 pr.).

A pénzbeliség előírásával kapcsolatos sabiniánus-prokuliánus vitát bemutató primer jogi források (Gai. 3, 141; Paul. D. 18, 1, 1, 1; Paul. D. 19, 4, 1 pr.; Gord. C. 4, 64, 1; Diocl. et Maxim. C. 4, 64, 7; I. 3, 23, 2; *Const. Omn.* 11) elemzése és a vonatkozó, gazdag szakirodalmi álláspontok ismertetése után levonható a következtetés: a *pecunia numerata* követelményének érvényesülése körüli kontroverzia lényege korántsem a *permutatio* és az *emptio venditio* elhatárolásában áll. Amint az ugyanis a vizsgált fragmentumokból egyértelműen kitűnt, a klasszikus jurisperitusok közt sosem volt kérdéses, hogy a közönséges árucserének az ókori Rómában is meg kellett előznie a vevő pénzbeli ellenszolgáltatását lényeges alkatrészeként magába foglaló adásvételt. A hivatkozott homéroszi szöveghelyek (Il. 6, 234-235; Il. 7, 472-475; Od. 1, 430) sem közvetítenek többet annál a nyilvánvaló történeti ténynél, miszerint a cserekereskedelem megjelenésében korábbi a készpénzes adásvételnél. A pénzgazdálkodás kialakulásával azonban – átadva helyét az *emptio venditio*nak – fokozatosan visszaszorult a dolgok természetben történő cseréje, és a kölcsönösen szolgáltatott cseretárgyak egyikeként megjelent a *pretium*. A kérdést ezért nem a *permutatio* és az adásvétel egyszerű elhatárolásaként, hanem sokkal inkább úgy kell feltenni, hogy hol volt az a pont, ahol a római jurisperitusok a jogügyletet még *emptio*

*venditió*nak minősítették, és így megadták a vételi kereset az ellenszolgáltatás követelésére akkor is, ha az – legalábbis részben – nem pénzben állt. A tét nagy volt, ugyanis egy csereügyletnél az ellenteljesítés elmaradásakor, a sajátját már szolgáltató fél azt csak jogalap nélküli gazdagodás címén, *condictió*val (*condictio ob causam datorum, causa data causa non secuta*) követelhetette vissza. Megállapítható tehát, hogy a vevő pénzbeli ellenszolgáltatása nem csupán elkülönítette a *bonae fidei* adásvételi kötelmet más jogviszonyoktól, így a *permutatió*tól, de – amennyiben a felek a *pretium* mellett járulékosan egyéb szolgáltatásban is megállapodtak – annak a kikötött egyéb dologi vagy személyes szolgáltatáshoz viszonyított mértéke döntő befolyással volt a vételi kereset biztosítására is.

Az első fejezet következő alpontjában tárgyalt, az ármegállapodás jelentőségét és a vételár meghatározásának a felek közötti szerződéses kockázatmegosztásra gyakorolt hatását bemutató forrásokból (Gai. 3, 139; I. 3, 23, 1; Ulp. D. 18, 1, 2, 1; I. 3, 23, 3; Paul. D. 18, 6, 8 pr.) nem csupán az rajzolódott ki világosan, hogy a vételárra is kiterjedő konszenzus nélkül természetesen nem jöhetett létre érvényesen a szerződés, de látható volt az is, hogy csak a *pretium* kellő meghatározottsága esetén valósulhatott meg az adásvétel mint kötelmi jogviszony hiánytalanul, és szállhatott át – számos kivételt is tűrő főszabályként – a veszély a vevőre (*periculum est emptoris*). Az ármeghatározásnak a *periculum*-átszállásra gyakorolt hatását tovább erősítette az a körülmény, hogy a veszélyviselés az adásvételnél éppen vételárfizetési kockázatként jelent meg.

2. A dolgozat második fejezete a határozott ár követelményét vizsgálta. E szerkezeti egység első főbb pontja a *certum pretium* „határeseteiről” értekező fragmentumokat tekintette át. Az azokban szereplő tényállások elemzése alapján leszögezhető, hogy a római jogtudósok számára a *certum pretium* követelménye kivétel nélkül a szerződéskötés idején objektív tényezők által meghatározott vételárat jelentette. Így a „*quanti tu eum emisti*” és a „*quantum pretii in arca habeo*” klauzulával kötött adásvételt is érvényesnek minősítették (Ulp. D. 18, 1, 7, 1). Ha ugyanis az eladó egy általa kötött korábbi adásvétel során kialakult *pretium* ellenében, mintegy beszerzési áron értékesített, az objektíve éppoly meghatározott akkor is, ha a vevő nem volt tisztában a konkrét összeggel. Ugyanígy, amennyiben az adásvételre a vevő pénzeszládjában található összeg fejében került sor, a szerződés ezen árklauzula

mellett is érvényesen létrejött. Ezzel összefüggésben kiemelendő az is, hogy az *arca*-eset még a gondolati párhuzam szintjén is csak megszorításokkal fogadható el egyfajta „fordított” reményvételnél. Az *emptio spei*vel való összevetés lehetőségét azonban korántsem a kölcsönös szolgáltatások egyikének speciális jellege, főként nem annak hiánya teremti meg: a két ügylet közötti egyedüli összekötő kapocs a szokásos üzleti kockázatot meghaladó rizikó.

Ugyan közvetett, de primer forrásbizonyíték (Ulp. D. 18, 1, 37) található továbbá arra nézve, hogy a római juristák az adásvétel érvényes létrejöttéhez kellőképp meghatározottnak tekintették az akár mindkét szerződő partner előtt ismeretlen, de egyébként kétségtelenül bizonyos vételárat is.

A pusztán jövőbeli tényezőktől függően megállapított, így teljesen bizonytalan vételár mellett viszont nem jöhetett létre érvényesen az adásvételi kötelelem. A *pretium certum* tehát ennyiben egy szabott ár: ehhez a fixen megállapított összeghez azonban kapcsolódhatott egy olyan tétel is, mely a szerződés megkötésének időpontjában még objektíve bizonytalan volt.

Más fragmentumok egyértelműen igazolták ugyanis, hogy a „*quanto pluris eum vendidero*” árklauzulával kötött adásvétel is megfelelt a *certum pretium* előírásának. A szerződéskötéskor meghatározott ár – a felek megállapodásától függően – kiegészülhetett ekképpen az újraértékesítésből származó haszon akár egészével (Ulp. D. 18, 1, 7, 2), akár annak bizonyos százalékaival (Ulp. D. 19, 1, 13, 24). Az áru ismételt eladásából származó profitot a vevőnek úgyszintén vételár címén kellett megfizetnie, melyet az eladó *ex vendito* követelhetett. A *certum pretium* fogalma tehát mintegy átfogta a jövőbeni adásvétel során keletkezett hasznot is, ily módon – a vételár meghatározottságára vonatkozó előírások fontos gazdasági kihatásaként – a spekulációs igények is megfelelő mozgásteret kaptak, méghozzá úgy, hogy mindeközben a forgalombiztonság kritériumai se sérüljenek.

Ugyanakkor a fejezet következő alpontja világossá tette, a vevőnek nem volt lehetősége arra, hogy egymaga állapítsa meg a vételárat, hiszen ebben az esetben a szerződő partnereknek a kötelelem keletkezéséhez elengedhetetlen konszenzusáról sem beszélhetnénk. A romanista szakirodalom által kínált számos értelmezési lehetőséget is figyelembe véve megállapítható, hogy a „*quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti*

aestimaveris“ klauzula mellett kötött adásvétel (Gai. D. 18, 1, 35, 1) – *sine pretio* – érvénytelennek tekintendő.

Ami a harmadik személy általi ármeghatározással kötött *emptio venditio* kérdéskörét illeti, közismert, hogy Justinianus a klasszikus jogtudósok között fennálló korábbi vitát (Gai. 3, 140) eldöntve a „*quanti Titius rem aestimaverit*” árklauzulával kötött szerződés érvényessége mellett tette le a voksát (Iust. C. 4, 38, 15 pr.-3 és I. 3, 23, 1). A felkért harmadik személy által meghatározott vételár azonban csak akkor volt a felekre kötelező erejű, ha nem önkényesen, szabad belátása szerint határozott, hanem kizárólag objektív kritériumokat szem előtt tartva, méltányosan és tisztességesen eljárva korrekt döntést hozott (*arbitrium viri boni*). A „*quanti Titius rem aestimaverit*” kikötést tartalmazó adásvétel dogmatikai szerkezetét elemezve megállapítható végül, hogy a klasszikus jogtudósok egymással szembenálló állásfoglalásai mögött korántsem a vizsgált árklauzula eltérő jogi minősítése (*condicio suspensiva* vagy *pactum adiectum*), hanem a „*pretium certum esse debet*“ szabály differenciált megközelítése, a határozott ár követelményének megszorító vagy kiterjesztő értelmezése állt. Túl azon, hogy az efféle elméleti kérdésfeltevés a gyakorlati igényű római jogtudósok számára nemigen merülhetett fel, jogkövetkezményeit tekintve tulajdonképpen nem is igazán tehető különbség egy – a kijelölt személy által elmulasztott ármeghatározás esetén – épp a vételár meghatározását célzó, ámde soha be nem következő ügyleti feltétellel kötött és egy kezdettől fogva érvénytelen adásvétel (*negotium nullum*) között. Amennyiben ugyanis a harmadik személy nem határozza meg az ellenszolgáltatást, hiányzik az ügylet egy lényeges alkatrésze, ezért nyilvánvalóan érvénytelen – még finomabb distinkcióval létre sem jön – a szerződés, ellenben ha megállapítja a vételárat, beállnak a *certum pretium* jogkövetkezményei, egyben az adásvétel a kitűzött ügyleti hatások kiváltására is alkalmassá válik.

3. Az értekezés h a r m a d i k f e j z e t e arra a kérdésre kereste a választ, hogy *emptio ad mensuram* esetén a felek által választott árklauzula mennyiben befolyásolta az eladó és a vevő közötti szerződéses kockázat megosztását. Súly, szám, mérték szerint meghatározott, többnyire helyettesíthető dolgokat (*res, quae pondere numero mensura constant*), így a forrásokban leggyakrabban gabonát, bort, olajat, illetve dologösszességek meghatározatlan mennyiségű és minőségű tömegét – például egy

számolatlan nyáját – ugyanis akár átalányáron, akár egységáron, azaz az áru lemérésére alkalmas mértékegység szerint megállapított *pretium* ellenében is lehetett adni-venni.

A dolgozat az *emptio ad mensuram* tárgyát jelentő, áruként szóba jöhető dolgok körével kapcsolatban rögzítette, hogy a helyettesíthetőség e vonatkozásban szubjektív formában értelmezendő, hiszen nyilvánvaló módon a felek a kötelelem tárgyát képező szolgáltatást – objektíve – helyettesíthető dolgok esetén is meghatározhatják specifikusan és fordítva – korlátozottan generikus, vagy zártfajú kötelmeknél –, helyettesíthetetlen dolgokkal is lehet generikusan tartozni. Az objektív értelemben vett helyettesíthetőség, kicserélhetőség egyébként is csupán az ingó dolgok sajátja lehet, az átalányár-egységár szerződéses kikötésére pedig találunk forráspéldát ingatlanok esetében is.

Az átalányáron (*uno pretio, per aversionem*) és az egységáron (*in singulas amphoras, in singulos metretas, in singulos modios* etc.) történő értékesítés egyes eseteinek elemzése után megállapítható, hogy a szerződő partnerek által választott ármeghatározási mód döntően befolyásolta a veszélyátszállás időpontját. Átalányár kikötése esetén a *periculum* nyomban átszállt a vevőre, egységáron történő értékesítéskor viszont a lemérésig az eladó viselte a veszélyt.

Amint az a nem jogi irodalom vizsgált forrásaiból (Cato agr. 148, Varro rust. 2, 2, 5 és 2, 9, 7) is egyértelműen kiolvasható volt, a mindennapi szerződési praxisban már a köztársaság korában gyakran alkalmazták *emptio ad mensuram* esetén az átalányár-egységár klauzulapárok valamelyikét. Ebben az időszakban ugyanis általánosan jellemző volt, hogy a készvételek mellett a nagyobb értékű vagy nagyobb mennyiségű áru értékesítésére árverési formában került sor, amelyet nyilvánvalóan nem szállított az eladó az aukció helyszínére. Árverési vétel esetén pedig a szerződéskötés és az ügylet perfektuálódásának, ezzel a veszély átszállásának, közelebbről az egységár megállapítását célzó liciteljárás lefolytatása és az áru, valamint a *pretium* konkretizációját szolgáló leszámolás, kimérés megtörténtének eltérő időpontja magától értetődő. Megállapítható továbbá, hogy a *mensurára* megszabott határidő hossza is kétségtelenül komoly befolyásoló tényező volt a felek alkufolyamatában. A nagyobb kockázat magasabb egységárat eredményezett, míg egy a megállapodáshoz viszonylag közel eső időpontban végrehajtott leméréssel és ezzel a vevő részéről

történő korai veszélyátvállalással minden bizonnyal csak alacsonyabb áron kerülhetett sor az értékesítésre.

A felek által választott árklauzula és a *periculum*-átszállás kapcsolatát talán a legkomplexebben bemutató, Gaiusnak az *edictum provinciale* szövegéhez írt kommentárja X. könyvéből a *Digestába* felvett, az *emptio ad mensuram* témakörét tárgyaló fragmentum (Gai. D. 18, 1, 35, 5-7) részletes – a *mensura* dogmatikai minősítésére és a szöveghely klasszicitásának kérdésére is kiterjedő – elemzése az előbbieken túl arról is képet adott, hogy amennyiben a lemérés korlátozottan generikus (zártfajú) szolgáltatás esetén az árunak a teljesítéshez kellő egyediesítéséhez mindenképp szükséges volt, teljesen irreleváns, hogy a felek egységárban vagy átalányárban állapodtak meg.

A helyettesíthető dolgok, illetve dologösszességek határozatlan tömegének átalányáron történő értékesítését (*emptio per aversionem*) a reményvétellel röviden összevetve kiemelendő, hogy a két ügylet elhatárolásában – ellentétben egyes szakirodalmi álláspontokkal – korántsem az *emptio per aversionem* dologvétel jellegének van jelentősége. Az *emptio spei* lényegét egyáltalán nem annak speciális tárgyában, hanem a szokásos üzleti kockázat mértékét meghaladó, éppen a feltétlen vételárfizetési kötelezettségben megjelenő aleatórius jellegében látva a két adásvételi szerződéstípus leglényegesebb közös elemeként a szokásos mértékét meghaladó szerződéses kockázat jelölhető meg. A különbség pedig – az ügyletek tárgya helyett – sokkal inkább azok dogmatikai szerkezetében mutatkozik meg. A reményvételnél ugyanis a felek megállapodásával a vevőre telepített rizikó oly fokú és természetű, hogy a szerződéskötéskor még ismeretlen mennyiségű és minőségű áru részére történő szolgáltatása hiányában is köteles megfizetni a kialakult teljes vételárat. *Per aversionem* értékesítéskor pedig – bár a szerződéskötés és a *mensura* lefolytatása közé egy olyan bizonytalan kimenetelű előkészítő szakasz iktatódik be, mely az *emptor* részére ténylegesen szolgáltatandó vételtárgyaknak mind a minőségére, mind a mennyiségére hatással van – a vevő az előre kikötött átalányárat tartozik szolgáltatni.

Az elvégzett vizsgálatokból levonható továbbá az a következtetés is, hogy a veszélyviselés szabályozása a mindennapi praxisban – éppúgy, ahogy a vételár mértéke – a felek közti alku tárgya volt. Így semmiképp nem célravezető a szerződő partnerek alkufolyamatában megállapodásuktól függően esetről esetre másként alkalmazott

kikötést akár az ügyleti feltétel tanával, akár ettől függetlenül a *perfecta emptio* tételével magyarázva egységes dogmatikai kategóriába besorítani. Ha a szerződő partnerek átalányárban állapodtak meg, és így nincs szükség a lemérésre, a veszély nyomban átszáll a vevőre – akár azért, mert felfüggesztő feltétel, mint az ügylet esetleges alkatrésze hiányában elfogadjuk az azonnali perfektuálódás és az ennek következtében megvalósuló *periculum*-átszállás tételét, akár azért, mert ilyenkor a vételár, mint lényeges alkatrész megállapításához nem szükségeltetik a lemérés, és így nincs akadálya az azonnali veszélyátszállásnak. Ha viszont egységáron történik az értékesítés, a lemérésig az eladó viseli a veszélyt – akár azért, mert úgy tekintjük, hogy a *mensura*, mint felfüggesztő feltétel bekövetkezésével lett csak perfekt az ügylet, akár azért, mert a veszélyátszállás időpontját kitoljuk a vételár, mint lényeges alkatrész megállapításához szükséges lemérés időpontjáig.

Általános főszabály keresése helyett tehát a leghelyesebb a szerződési gyakorlatot szem előtt tartva továbbra is ragaszkodni primer forrásaink megállapításaihoz.

4. A negyedik fejezet az árképzés korlátait jelentő előírásokat vizsgálta. Ezek alapján megállapítható, hogy a korlátlan szerződési szabadság és a felek kontraktuális akaratát szűk határok közé szorító részletes előírások, mint egy széles skála két végpontja közt az ókori Rómában hosszú fejlődés eredményeként sikerült egy olyan, a gyakorlatban is működőképes rendszert kidolgozni, amely nem csupán a forgalombiztonság igényeit elégítette ki, de kellő teret engedett a piaci erők érvényesülésének is.

E szerkezeti egység a vételár meghatározására irányuló alkufolyamat korlátait részletesen áttekintve rögzítette azt is, hogy a pénzbeliség és a meghatározottság előírásán túl más, a *pretium*ra vonatkoztatott, külön is nevesített követelmény primer forrásainkban nem található. A XIX. századi pandektisztikában közkedvelt regulaként elterjedt „*pretium debet esse verum, certum, iustum*” triászából ennek ellenére szükségesnek látszott külön is górcső alá venni a *verum pretium* követelményét, melyet a dolgozat – némiképp kétségtelenül forrásidegen jelentésében – komoly, reális árként definiált. Szubszidiárius hatósági ármegállapítás hiányában ugyanis a felek kölcsönös alkufolyamatának minden ügyletkötés során egy valóságos, ténylegesen az áru

ellenértékeként megjelenő, objektíve meghatározott *pretium* formájában kellett eredményre jutni.

A *verum pretium* követelményének helyes értelmezéséhez abból volt célszerű kiindulni, hogy a vételár nem más, mint a vevő ellenszolgáltatása az áruért, azaz a *pretium*nak kézenfekvően valóságosként, tehát a visszerhes szerzés szándékát kifejezve kellett megjelennie. A valóságos ár előírásának kérdése azonban nem egyszerűsíthető le az „egy *sestertius*ért való vétel” – a *venditio nummo uno* – esetkörüire, mivel a vételár színlegessége több értelemben is fennállhat. A kérdéskört tárgyaló fragmentumok alapján leszögezhető, hogy a *nummus unus* a rómaiak számára a színleges adásvétel objektív ismertetőjegyet jelentette. Az áru értéke és a vételár mértéke közti értékaránytalanság önmagában egyetlen esetben sem – így a lehető legkisebb áron történő értékesítéskor sem – eredményezte az adásvételi szerződés semmisségét. Ha azonban a vételár a *merx* értékéhez való viszonyában olyan alacsonynak mutatkozott, hogy az már nem volt az eladó szolgáltatása ellenértékének tekinthető, azaz megkérdőjeleződött a feleknek azon szándéka, hogy egy dolgot meghatározott pénzszolgáltatás ellenében adjanak, illetve vegyenek, már nem teljesült a *verum pretium* követelménye. A vételár olyan csekély összege, amely komolytalanná tette a visszerhes szerzés szándékát, kizárta tehát az ügylet érvényes létrejöttét.

A felek kölcsönös ügyeskedéseit az adásvétel természetes velejárójának tekintő fragmentumok elemzését (Paul. D. 19, 2, 22, 3 és Ulp. D. 4, 4, 16, 4) követően megállapítható, hogy a másik szerződő partner rászédésének legfőbb korlátját az objektív értelemben vett *bona fides* jelentette. A vizsgált szövegekben a *circumscription*nak tehát csakis „*fides*-konform” jelentést tulajdonítható. Az eladó feldicsérhette az árut a minél magasabb vételár elérése érdekében, hiszen a vevő számára is adott volt, hogy alulértékelje a *merxet*, és így a *venditort* alacsonyabb árra szorítsa rá, azonban az *emptor* csalárd megtévesztésének nem volt helye.

A kellékszavatosság hosszú évszázadok alatt kialakult szabályaitól kezdve az édiliszi ediktumokon és – mint a méltányosság alkalmazásának civiljogi eszközén – az eseti bírói ármérséklés lehetőségén át egészen a *bona fides*ig számos tényező bizonyította: a római jog annak ellenére, hogy nem követelte meg a vételár és az áru objektív értéke közti teljes ekvivalenciát, már a *laesio enormis* tételének bevezetése előtt is figyelmet fordított a vételár igazságosságára. A klasszikus kori szabályozás a

szerződő partnerek kontraktuális akaratát tiszteletben tartva ugyan nem avatkozott be direkt módon a *pretium* meghatározásának folyamatába, azonban a *bona fides* vezérlő elvének megfelelően, az alkufolyamat szabályozott keretek között tartásával egyben megakadályozta annak parttalanná válását is. A felek eltérő irányú gazdasági motivációját figyelembe véve már a szabad alku elvét hirdető klasszikus kori jogászok is felismerték, szükség van a megfelelő jogi garanciákra, hogy az igazságtalanul előnyhöz jutó féllel szemben a másik szerződő partnert a jogrend védelemben részesítse.

Amint az a klasszikus jogelvek továbbélését tükröző császári *rescriptumok* vizsgálata során megállapítható volt, e hajlékony, a felek szerződéses akaratát csupán minimális korlátok közé szorító és egyben a forgalombiztonság kritériumainak is eleget tevő rendszer hosszú évszázadokon keresztül változatlan maradt a római jogban.

Csak a III. század végén megjelenő *laesio enormis* szabálya emelte a *pretiumot*, pontosabban annak az áru értékéhez viszonyított csekély mértékét ama tényezők közé, amelyek fennállása esetén – meghatározott körben – az adásvételi szerződés felbonthatóvá vált. Akár gazdasági okok, akár keresztény eszmék hatására vezették be, a *laesio enormis* intézménye eredetileg csupán egy különleges sérelem, egy az eladóra nézve kivételesen rossz alku speciális kezelésére szolgált. Egy olyan rendszerben, ahol az igazságos ár (*iustum pretium*) objektív ismérvei nem meghatározottak, nem is érvényesülhetett általános előírásként, hiszen az áru valós (igazságos) piaci árát mindig esetleg volt szükséges rögzíteni ahhoz, hogy megállapítható legyen az ötven százalékot meghaladó mértékű eltérés. Így a justinianusi *Codex*ben szereplő két császári *rescriptum* (Diocl. et Maxim. C. 4, 44, 2 és C. eod. 8) – a maga merev „*dimidia pars*” kritériumával – az első, kezdetlegesnek tekinthető, de fontos lépés volt a szabad alkuban megnyilvánuló szerződési szabadság és a gyengébb, kiszolgáltatottabb fél védelmében alkalmazott méltányosság közti optimális egyensúly megtalálása felé.

Az értekezés a továbbiakban Diocletianus ármaximáló rendeletének (*Edictum de pretiis rerum venalium*) előírásait vizsgálva rögzítette: ugyan szükség van a megfelelő jogi garanciákra, adott esetben a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közti feltűnő értékegyenlőtleniséget kiküszöbölő intézkedésekre is, hogy az igazságtalanul előnyhöz jutó féllel szemben a másik szerződő partnert a jogrend védelemben részesítse, de – figyelembe véve a forgalombiztonsághoz fűződő társadalmi érdeket is – a felek magánautonómiájába való központi beavatkozás nem lehet korlátlan.

5. Az értekezés ötödik fejezete az *emptio venditio* és a *locatio conductio* „határterületeire” kitekintve azt kívánta igazolni, hogy a pénzbeli ellenszolgáltatás megállapításának e tényállásoknál is kulcsszerepe volt. Egyebek mellett épp az ellenszolgáltatás meghatározásának számos közös szabálya – így például a pénzbeliség követelménye, a *circumscriptio* megengedettsége, a harmadik személy általi *pretium/merces*-meghatározás lehetősége – az oka annak, hogy az adásvétel és a bérlet egyes esetei csak nehezen határolhatók el egymástól (Gai. 3, 145), így az sem határozható meg mindig egyértelműen, hogy mikor kerül sor vételár, és mikor bérleti díj szolgáltatására (Gai. 3, 147; lav. D. 18, 1, 65). Természetesen az elhatárolás nem lehet öncél, hiszen a megkülönböztetés számos vonatkozásban jelentőséggel bír: többek között a felelősség, a veszélyviselés, a pénzbeli ellenszolgáltatás meghatározásának jogkövetkezményei viszonyában. Az egyes fragmentumokból ugyanis nem csupán a vételárnak a két ügylet elkülönítésében játszott szerepe tűnt ki, de jól szemléltették az ármegállapításnak a felek közötti szerződéses kockázat megosztására gyakorolt hatását is (Ulp. D. 19, 5, 20, 1 és Gai. 3, 146). Az elvégzett vizsgálatok alapján kijelenthető, az adásvétel és a bérleti szerződés egyes alakzatainak mezsgyéjén, az általános elhatárolási szempontok figyelembevételével mellett csak a vitás esetek körültekintő értelmezésével válaszolhatunk a kérdésre: vételár vagy bérleti díj?

6. A záró, hatodik fejezet a vételárfizetés és a tulajdonátszállás összefüggéseit vette górcső alá. Mindenekelőtt azt kívánta igazolni, hogy amint a *pretium* meghatározása, úgy annak szolgáltatása is fontos fordulópontját jelent(h)ette az adásvételi kontraktusnak.

A romanisztikában az elmúlt évszázadban oly sokszor feltett, a justinianusi *Intitutiókban* (I. 2, 1, 41) megjelenő, a vevő tulajdonszerzését a vételárfizetéshez megkövetelő, egyben azt a biztosítékadás és a hitelnyújtás lehetőségével gyengítő előírás eredetére vonatkozó kérdésre azonban a témakört érintő főbb primer források elemzése, valamint a kapcsolódó szerződési gyakorlatot bemutató okiratanyag rövid áttekintése után sem adhattunk a vitát véglegesen lezáró választ.

Mindazonáltal nincs különösebb ok megkérdőjelezni, hogy a vételárfizetési szabály – különböző intenzitással és eltérő okokra visszavezethetően ugyan – de már a XII táblás törvény (XII tab. 7, 11) korától mindvégig jelen volt a római jog fejlődésének

különböző szakaszaiban, és így kapott helyet a justinianusi kodifikáció törvénytípusaiban is.

A vizsgálatokból kitűnt, hogy a korai *mancipatió*s készvétel aktusa szükségszerűen vonta magával a vételárfizetés követelményét. Amint a szerződés megkötésének és a teljesítésének időpontja sem különült el egymástól, úgy magától értetődő, hogy a két fél szolgáltatása – a dolog átadása és a vételár megfizetése – egymást kölcsönösen feltételezve egy időben nyomban le is bonyolódott. Fontos volt ehelyütt azonban azt is kiemelni, hogy a készvétel aktusánál a tulajdonszerzéshez megkövetelt vételárfizetés nem tekinthető egyfajta többletkövetelménynek, vagy a tulajdonátruházás konstitutív hatályú feltételének, mivel az nem más, mint a kéz-közön lezajló, azonnal teljesedésbe menő ügylet szerves része.

A kölcsönös szolgáltatások közül elsőként épp a *pretium* meghitelezhetőségével lehetővé váló konszenzuális adásvétel kialakulásával azonban már korántsem tűnik ésszerűtlennek, hogy az áru átadása ellenére a vevő ne szerezze meg annak tulajdonjogát, így ha az *emptor* mégsem teljesítene, akkor a *venditor* legalább a dolgot visszakövetelhesse. Ezen eladói érdek biztosításának – a tulajdonjog fenntartását célzó kifejezett kikötés hiányában – a legkézenfekvőbb módja a tulajdonátruházást a *pretium* megfizetésétől függővé tevő szabály érvényesítése. Természetesen mindez csak addig igaz, amíg egyedül a vevő szolgáltatásának elhalasztására vagy részletekben történő teljesítésére van lehetőség. Amint eladói oldalon is adott ugyanez, már egyáltalán nincs akkora jelentősége a vizsgált – voltaképp a kötelelem tárgyát képező szolgáltatások egyensúlyát biztosító – előírásnak.

Így a klasszikus korra, a konszenzuális *emptio venditió*nál már teljesen érthető módon jóval kisebb intenzitással jelentkezik az előírás. A vételárfizetés követelménye – a biztosítékkadás (kezesség, zálog) vagy akár pusztán a vevőbe vetett bizalomra alapozott hitelnyújtás lehetőségével (*fidem emptoris sequi*) – egy a korábbinál sokkal kevésbé szigorú formában, voltaképp teljesen kiüresítve, minden gyakorlati jelentőségétől megfosztva marad csak fent a későbbiekben, és ugyanilyen értelemben veszik át azt a justinianusi kompilátorok is (Gai. D. 18, 1, 53; Pomp. D. 18, 1, 19).

Ekképpen megkérdőjelezhető az a számos romanista által képviselt tézis, miszerint a posztklasszikus korban a vételárfizetési szabály egyfajta reneszánszát élne. Kétségtelen tény, hogy a vizsgált időszakból származó forrásaink mindegyikében

hangsúlyosan – akár az eladói kötelezettségek kikényszeríthetőségének feltételeként (PS 1, 13a, 4; IP 1, 13, 4; PS 2, 17, 1), akár egyfajta büntető szankcióként (Nov. Val. 32 pr.-2); úgyszintén az adásvételi megállapodás létrejöttének bizonyítékaként (IP 2, 18, 10) – megjelent a vételárfizetés követelménye. Arra a kérdésre azonban, hogy kifejezetten a vevő tulajdonszerzésével összefüggésben, annak feltételeként kívánták-e meg a *pretium* szolgáltatását, nemleges választ kellett adnunk.

A dáciai (FIRA III Nr. 87-90.) és a ravennai adásvételi okiratokon (P. Tjäder 36, 7-13) keresztül a mindennapi szerződési gyakorlatba is betekintve, az uralkodó (birodalmi) jogi állásponttól eltérő és azt követő példa is található. A tulajdonátszállást a vételár megfizetéséhez kötő előírás – vizsgáljuk azt a római jogfejlődés bármelyik szakaszában – így sokkal inkább tekinthető a felek megállapodásától függő, a praxis által meghatározott rendelkezésnek, mintsem általánosan érvényesülő (fő)szabálynak.

Végezetül pedig, a vételár szolgáltatásának a tulajdonszerzésben játszott szerepét röviden összevetve a *pretium* meghatározása és az annak nyomán bekövetkező veszélyátszállás kapcsán korábban tett megállapításokkal, akkor – választ kapva az értekezés bevezető sorai közt feltett kérdésre – világosan látszik: az ármeghatározásnak és a vételárfizetésnek a funkcionális synallagmára gyakorolt hatása csak látszólag ellentétes. A vételárfizetés kockázatát jelentő, a *pretium* meghatározásával *perfectté* váló adásvétel esetén érvényesülő *periculum*-átszállás egyrészt nem összeegyeztethetetlen vele, hiszen csak akkor viseli egy a tulajdonában még nem álló dolog véletlen pusztulásának a veszélyét a vevő, ha már kizárólag rajta múlik az áru átvétele, és az eladó kész lenne a teljesítésre. Másrészt, ugyan az adásvétel synallagmatikus jellegét látszólag erősítő szabályt, a vételárfizetést, mint a tulajdonátszálláshoz szükséges követelményt a római jog már az archaikus korban ismerte, azonban annak gyakorlati jelentőségét elvéve, kezdettől fogva át is törte a biztosítékkadás, a vételár meghitelezhetőségének különböző lehetőségeivel.

Az értekezés időbeli és tematikus határai közt törekedtem arra, hogy logikus szerkezetben vegyem sorra a vételár meghatározásával és szolgáltatásával kapcsolatos főbb tételeket, melyekből nem csupán a témakör további kutatásához vonhatók le megfontolandó következtetések, de akár az antik római szabályozásnak a hatályos magánjogi kodifikációkban való továbbélésére kitekintő vizsgálatok számára is hasznos

kiindulópontul szolgálhatnak. Mindezekon felül úgy vélem, hogy az értekezés megállapításai a római magánjog egyetemi oktatásának keretei között is hasznosulhatnak.

IV. rész

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN ÍRT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. A vételár a római jogban: „emptiois substantia constitit ex pretio”, *Jura* 11/1 (2005), 114-129. o.
2. Az árképzés korlátai a római adásvételnél, *PUM* 23/1 (2005), 49-64. o.
3. A római adásvétel és bérlet határain: vételár vagy bérleti díj?, *AUSz – PDJ* 7 (2007), 113-132. o.
4. Ármeghatározás a római adásvételnél, *PhDT* 7 (2008), 135-152 o.
5. Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj? *JT* 9 (2008), 229-252. o.
6. Ármeghatározás a római adásvételnél. *DJM* V/1 (2008) [online: http://www.law.klte.hu/jogimuhely/02_hun_index.htm]
7. Észrevételek a feléntúli sérelem római jogi forrásaihoz (CJ. 4. 44. 2, CJ. 4. 44. 8), *PhDT* 9 (Pécs 2010), 343-367. o.
8. Ármeghatározás és veszélyátzállás: emptio ad mensuram D. 18, 1, 35, 5 alapján, in: *Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára*, szerk. Jakab É. (Szeged 2011), 89-100. o.
9. The principle of laesio enormis in sale and purchase contracts in Roman law, in: *Essays of Faculty of Law University of Pécs, Yearbook of 2011 [SUP 9]*, szerk. Balogh Zs., (Pécs 2011), 107-123. o.